

Úloha lidského činitele v soudobém vojenství

V soudobé epoše, charakteristické mohutným rozvojem revolučních procesů, růstem možností dalšího postupu revolučních a pokrokových sil, vystupují otázky války a míru do popředí se vši naléhavostí. Imperialismus sice definitivně ztratil vedoucí postavení v určování směru a perspektiv světového vývoje, avšak pokud existuje, trvá objektivní nebezpečí války. Vzhledem k poměru sil mezi silami pokroku a reakce v celosvětovém měřítku, vznikla reálná možnost odvrátit nebezpečí rozpoutání světového válečného konfliktu a nastolit trvalý mír. Mírová politika SSSR a celého socialistického společenství dosáhla významných úspěchů. Socialistické státy však neponechávají mimo pozornost objektivní nebezpečí války a tím i úsilí o zajištění své bezpečnosti a obranyschopnosti.

Otázky soudobé války a její důsledky se bezprostředně dotýkají perspektiv a další existence lidstva. V důsledku vědeckotechnického pokroku dosáhly ničivé prostředky nedozírných rozměrů ničivosti a

parametrů účinnosti. Hypertrofie prostředků ozbrojeného zápasu, jejich ničivá síla, masové účinky se bezprostředně dotýkají obyvatelstva, nutné a základní podmínky existence a vývoje společnosti.

Významnou úlohu v každé válce sehrává lidský činitel, jeden ze základních a nezbytných faktorů každé válečné konfrontace. V soudobé epoše vývoje vojenství, charakteristické objevením a rozvojem raketových jaderných zbraní a jiných prostředků ozbrojeného zápasu, které dosahují vysokého stupně dokonalosti a účinnosti, jsou kladeny mimořádné nároky na lidskou a společenskou dimenzi tohoto procesu. Nová technika a zejména masové použití jaderných a ostatních zbraní hromadného ničení nejen že nesnižují potřebu lidí v ozbrojených silách a úlohu člověka ve válce, ale naopak kladou vyšší požadavky na početnost i připravenost lidského činitele na frontě i v zázemí. Úlohu člověka, jeho postavení, funkce, odpovědnost a rozhodování staví do kvalitativně nových, složitých souvislostí.

Obyvatelstvo a vojenská síla státu

Obyvatelstvo, vedle jiných činitelů, je jedním ze základních činitelů, které mají podstatný vliv na průběh a výsledky války. Počet obyvatelstva, jeho hustota, všeobecná kulturní úroveň a připravenost, morálně politická vyspělost a pevnost sehraávají významnou úlohu při určování a tvorbě vojenské síly státu.

Pojmem obyvatelstvo vymezujeme strukturovaný soubor jedinců, kteří mají individuální kvantitativní (počet, hustota aj.) i kvalitativní (všeobecná, politická, morální a kulturní úroveň, připravenost a vyspělost aj.) znaky, vývoj, místo v prostoru a čase apod. Nejde o abstraktní pojem, ani ne o homogen-

ni, poč. mechanický souhrn individuů na určitém území, ale vždy jde o konkrétní populaci, o určitý složitě uspořádaný a diferencovaný celek, v němž rozeznáváme na základě určitých kritérií jednotlivé hlavní skupiny lidí (třídy a nejrozsáhlejší sociální, věkové, etnické a jiné skupiny), z nichž se daná populace skládá.

Obyvatelstvo ve svém kvantitativním a kvalitativním určení, v třídní a sociální strukturovanosti, je výchozí podmínkou a subjektem dějinného procesu. Je jedním z hlavních činitelů materiálních podmínek života společnosti — společenského bytí.

Biologická podstata a vlastnosti, fyzické uzpůsobení vytvářejí u lidí potřebu potravin, oděvu, bydlení, rozmnožování atd. Jsou to potřeby základní, biologické, ale již způsob jejich uspokojování je modifikován a určován sociálními podmínkami života lidí. Rovněž rozmnožování, reprodukce obyvatelstva, jako základní biologický proces se uskutečňuje v souladu s přírodními zákonitostmi, ale samotný růst počtu obyvatelstva i jeho hustota již je především sociálním jevem.

Tempo a dynamika růstu populace, počet a kvality obyvatelstva podstatně, ale konečně ne rozhodujícím způsobem ovlivňují tempo ekonomického a sociálního rozvoje, možnost osvojení si a industrializaci nových oblastí, i vojenskou sílu státu.

Početnost obyvatelstva, jeho přírůstek, hustota osídlení a územní rozmístění jsou kvantitativní ukazatele, které vytvářejí možnost tvorby a formování vojenské síly. Tak jako početnost obyvatelstva a jeho hustota ve vztahu k rozvoji výroby není hlavní silou, která by určovala dějiny či podmiňovala zásadní progresivní změny ve společnosti, tak i ve vztahu ke konstituování vojenské síly je tento kvantitativní ukazatel jen základním předpokladem. Přeměna dané možnosti ve skutečnost a její využití závisí na samotné společnosti, na jejím sociálně ekonomickém zřízení, na uvědomělé, cílevědomé aktivitě lidí, vycházející ze znalosti a využití objektivních zákonů války.

Pro vojenskou sílu mají bezprostřední význam kvantitativní a kvalitativní charakteristiky konkrétní populace, které zahrnují ukazatele: biologické, ekonomicko-sociální, politickomorální a kulturní. Závěry ze strukturálních ukazatelů jsou více či méně relevantní pro jednotlivé činitele vojenské síly.

Biologické charakteristiky — pohlaví, věk, zdravotní stav, tělesná zdatnost aj. — mají bezesporu své odpovídající zastoupení v kalkulacích a úvahách o vojenské síle státu. Poměr pohlaví, který vzniká z ur-

čité populaci složitým procesem reprodukce, je vyvážený, pokud ovšem nezasahují vnější události, jako např. válka. Tato citelně negativně ovlivňuje především počet mužského pohlaví, zvláště v některých věkových kategoriích (středních) a způsobuje deformaci tzv. stromu života, typickou po velkých válkách. Války pronikavě působí na dynamiku početnosti, růstu a složení obyvatelstva. Zvyšuje se úmrtnost, klesá porodnost a je menší počet realizovaných sňatků. To vše působí na snižování přírůstku obyvatelstva. Avšak sociální důsledky jsou širší než jen nenávratné ztráty na lidských životech. Z věkové struktury obyvatelstva, doplněné ukazatelem zdravotního stavu (nemocnost, invalidizace a odolnost lidí), můžeme stanovit potenciál lidských sil pro ozbrojený zápas. Tělesná zdatnost patří spíše ke kvalitativním faktorům a doplňuje předešlé. Její význam je nepochybný, moderní bojová technika sice celkově snižuje požadavky na fyzickou sílu člověka, začíná jej osvobozovat z bezprostředního řízení a obsluhy některých druhů techniky, ale přesto zůstávají některé činnosti a úkony, které jsou mimořádně náročné na fyzickou připravenost. Z charakteru možné války taktéž jasně vyplývá, že by kladla mimořádné nároky na tělesnou zdatnost vojáka na frontě i obyvatelstva v týlu. Proto ukazatel tělesné připravenosti stojí trvale v popředí pozornosti.

Charakteristika ekonomicko-sociální sleduje několik základních hledisek: třídní a sociální strukturu, ekonomickou aktivitu, povolání, začlenění podle národního hospodářství, funkcí a kvalifikace. Všechna hlediska mají bezprostřední vztah k vojenské síle státu celkově i k jednotlivým potenciálům — ekonomickému, vědeckému, morálně politickému a vlastnímu vojenskému. Je jistě rozdíl v možnostech využití potenciálu lidských sil ve společnosti třídně antagonistické, kde v důsledku ostrých a hlubokých třídních rozporů je problém lidských zdrojů a jejich morálně politický stav zvláště palčivý, a naopak ve společnosti třídně neantagonistické, kde jde o kvalitativně jiné vztahy a tím také o mnohem širší možnost mobilizace lidských zdrojů. Z hlediska ekonomického potenciálu má významnou úlohu poměr mezi obyvatelstvem ekonomicky aktivním a neaktivním. Pro mobilizaci lidských zdrojů ve válce je relevantní členění populace podle odvětví národního hospodářství. Hledisko povolání, funkce a kvalifikace sehrává svou úlohu především při doplňování armády — využitelnosti příslušných profesí civilních pro obdobné zaměstnání a funkce v ozbrojených silách.

Charakteristika politicko-morální a kulturní zaujímá vždy v úvahách a kalkulacích o obyvatelstvu mimořádnou pozici. Má význam především z hlediska hodnocení kvalitativní stránky lidského činitele. Sleduje se politická a třídní uvědomělost světónázorová a hodnotová orientace, morální pevnost, celková připravenost, stupeň vzdělání, popř. náboženská příslušnost, národnost apod. Výjimečnou důležitost má kázeň a morálně politický stav lidu a armády. Jejich ideová pevnost, houževnatost, odolnost a hrdinství na frontě i v zázemí jsou rozhodujícím faktorem, protože výsledky ozbrojeného zápasu určují konečnými svou aktivitou lidé, kteří ovládají bojovou techniku. Pevnost morálně politického faktoru závisí především na sociálně ekonomickém zřízení, na uplatňované politice a charakteru války. Danou problematiku sledujeme v jednotě prvků — lidové masy (jejich určité sociálně politické morální vlastnosti), typ ozbrojených sil a úroveň technických prostředků ozbrojeného zápasu.

Technický pokrok a revoluce ve vojenském, nová bojová technika, zbraně i prostředky obrany proti nim, jejich použití v průběhu bojů, objektivně vyžadují od všech účastníků války — příslušníků ozbrojených sil i civilního obyvatelstva — nejen mnohem vyšší všeobecnou úroveň a vysoké technické vědomosti, ale také

morálně politickou pevnost a silné volní úsilí. Jenom lidé morálně politicky pevní, třídně politicky uvědomělí, vojenskotechnicky připravení jsou schopni plně využívat nejmodernější zbraně a vojenskou techniku, správně je uplatnit a zvítězit. I přes vysokou nasycenost armád nejmodernější technikou nelze ozbrojený zápas plně zmechanizovat, automatizovat a vyčlenit člověka z této aktivity. I za podmínek raketové jaderné války by člověk objektivně zůstal rozhodujícím činitelem.

Konečný výsledek ve válce závisí za prvé na objektivních faktorech (ekonomika, počet a hustota obyvatelstva, přírodní prostředí, společenské zřízení, materiální zabezpečení apod.) a za druhé na subjektivních faktorech (především člověk, jeho uvědomění, vůle, úsilí, připravenost, aktivita apod.). Obě skupiny faktorů se přímo i nepřímo projevují v činnosti vojsk, ekonomické a válečné aktivitě lidu, politické a diplomatické činnosti státu atd. Samy o sobě však nerozhodují o výsledku. Vítěství či porážka ve válce jsou výsledkem součinnosti všech objektivních i subjektivních činitelů a podmínek. Nemůžeme proto např. absolutizovat kvantitativní hledisko u lidského činitele, tj. počet a hustotu obyvatelstva, i když patří mezi faktory základní. Lidského činitele musíme brát v jeho totalitě, v kvantitativní i kvalitativní určenosti.

Souvislost mezi rozmachem války a potřebami lidských zdrojů

Zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru vojenských možností válečnických stran zahrnuje v sobě i zákon závislosti forem a způsobů vedení ozbrojeného zápasu na kvalitě a kvantitě lidského činitele.

Množství ozbrojených sil je jeden z kvantitativních ukazatelů, který v historickém rozměru válek neustále roste. Čím rozsáhlejší — prostorově i časově — a čím urputnější a ničivější je válka, tím větší je potřeba lidí, a to především pro bezprostřední zapojení v ozbrojených silách, v ozbrojeném zápase, ale také ve válečné ekonomice i v ostatní životně nutné výrobě. V této souvislosti tím ostřeji a naléhavěji vystupuje problém rozmístění a zapojení lidských rezerv pro frontu a zápol.

Výrazně se tato zákonitost projevila ve světových válkách XX. století. V důsledku velkého prostorového rozmachu a intenzity potřeba a nároky na lidské zdroje enormně vzrostly. První světové války se zúčastnilo 34 států, přímo se bojovalo na území 14 států. Počet obyvatel bojujících zemí činil asi 1050 miliónů, tj. 62 % tehdejšího

slavu obyvatelstva světa. Druhé světové války se zúčastnilo 61 států, bezprostředně se bojovalo na území 40 států. Počet obyvatelstva zemí vtažených do války činil asi 1700 miliónů, tj. 80 % tehdejšího počtu obyvatel zeměkoule.

V souvislosti s prostorovým a časovým rozmachem, úporností a změnami ve vedení válek XX. století prudce vzrostly požadavky fronty a týlu na počet, kvalitu a připravenost lidského činitele.

Existence přímé souvislosti mezi rozmachem války a potřebami lidských zdrojů se projevuje i v potřebách válečné ekonomiky a ostatní nutné výroby. Vítězství ve válce se nevytváří jen v boji, v bitvách, na frontě, i když úspěchy v ozbrojeném zápase jsou rozhodující, ale také ve výrobě, v týlu, v zázemí.

Týl, zázemí, politický systém, organizovanost a morálně politický stav lidu, vytvářejí základní předpoklady pro dostatek zbraní, vojenské techniky, potravin a jiných důležitých prostředků. Zázemí uvolňuje a formuje rezervy pro bezprostřední

zapojení do ozbrojeného zápasu a významně ovlivňuje frontu i myšlením a náladami obyvatelstva. Jednota fronty a týlu, armády a lidu — to jsou nejdůležitější zdroje vítězství ve válce. V tomto směru mají nesporně přednost a tím i převahu socialistické státy nad kapitalistickými, tak jak to prokázal Sovětský svaz, jeho lid a slavná armáda vítězstvím ve Velké vlastenecké válce a v současnosti vietnamský lid.

Složitost zbraní a bojové techniky i jejich množství vyžadují již v čase míru ve válečné výrobě značné lidské zdroje. Strojový charakter války vytváří v době její přípravy, ale zejména v jejím průběhu, značný tlak na lidského činitele. Ekonomika v důsledku rozsáhlé mobilizace musí nahradit celkový úbytek pracovních sil ženami, lidmi v postproduktivním věku a pracovníky se sníženou pracovní schopností. Roste intenzifikace práce a hledají se i další zdroje. I v tom se zcela evidentně v minulé válce projevila převaha socialistického zřízení nad kapitalistickým.

Raketová jaderná válka a lidský činitel

Soudobou válku, kterou by imperialisté rozpoutali proti socialistickému společenství, chápeme jako raketovou jadernou. Z její charakteristiky vyplývá, že by enormně zvýšila požadavky na kvantitu i kvalitu lidských zdrojů již v přípravě, ale zejména při její realizaci. Ve své podstatě by byla pokračováním politiky tříd a států (koalic států) násilnými prostředky. Byla by produktem agresivní a dobytčnické politiky imperialismu a politika by opět určovala, kdy začít a jakými způsoby vést válku.

V porovnání s předcházejícími válkami dvacátého století by se však v mnohém odlišovala. Zejména v třídně politickém obsahu, v cílech, ničitosti, prostorové rozsáhlosti, průběhem, v rozhodnosti cílů a důsledcích. Tyto faktory bezesporu v té či oné míře i směru měly vliv na lidského činitele a naopak kvantitativní i kvalitativní charakteristiky obyvatelstva by zpětně ovlivňovaly průběh a výsledky dané války.

Ostrý třídní charakter této války by vedl ke krajní rozhodnosti, k vyhranění a úpornosti ozbrojeného zápasu, se sledováním těch nejrozhodnějších strategických cílů. Řešila by nikoli dílčí a omezené politické otázky, ale velké historické problémy, rozhodující o osudech všeho lidstva. Z hlediska politickoekonomických vztahů společenských soustav by byla ve své podstatě rozhodujícím střetnutím dvou naprostě protikladných společenských systémů — socialismu a kapitalismu.

V důsledku válečných akcí a použití prostředků ozbrojeného násilí docházelo v každé válce ke ztrátám na lidských životech ať na frontě, či v zázemí. Světové války XX. století svou urputností a ničivostí překonaly co do rozsahu a intenzity nenávratných ztrát na lidských životech všechny války předešlé. V první světové válce bylo zabito 10 miliónů vojáků a zraněno či jinak zmrzačeno více jak 20 miliónů lidí. Druhá světová válka byla až dosud nejničivější ze všech válek. Vyžádala si nesmírné oběti na lidských životech. Přesně určit počet mrtvých se dosud nepodařilo. Odhady počtu lidí padlých ve válce nebo zemřelých krátce po ní v důsledku válečných útrap se pohybují mezi 40—50 milióny.

Tato čísla naprosto jasně dokumentují, jak velké oběti přineslo lidstvo během imperialistických válek. Ještě více ztrát na životech a negativních následků na obyvatelstvu by přinesla možná raketová jaderná válka.

Z hlediska vojenskotechnického charakteru by tato válka znamenala radikální kvalitativní změny u věcné složky ozbrojeného zápasu. Těmito změnám musí a také by odpovídaly příslušné požadavky na lidského činitele.

Rakety a zbraně by vedly nejen k obrovskému prostorovému rozsahu války: vedle by byla na pevninách, na moři, ve vzduchu i v kosmickém prostoru. Dodaly by jí nevídaný ničivý ráz. Tím, že protistojící strany disponují raketami libovolného dosahu, jadernými zbraněmi vysoké účinnosti a dalšími nejmodernějšími strategickými bojovými prostředky je prakticky zasažitelný každý bod na povrchu zeměkoule. V podstatě by byl setřen rozdíl mezi frontou a zápolím. Tato potenciální hrozba vyvolává obyvatelstvo maximálnímu nebezpečí masových ztrát a druhotných následků. Každá dosavadní válka byla ničivá a přinášela ztráty, to je jeden z trvalých znaků válek. V případě soudobé války by nešlo o pouhou ničitost a ztráty, ale o ztráty a ničení hromadné, masové, všeobšíhlé a rychlé. Tato reálná možnost vytváří kvalitativně jiný, vyšší stav. Proto je především potřebné řešit tyto otázky ve vztahu k živé síle, k obyvatelstvu, uvědomovat si je a připravovat se na ně. Bylo by nanejvýš škodlivé a nezodpovědné předpokládat, že budoucí válka by se lišila jen pouhou vyšší kvantitou ztrát. Jde i o rozsáhlé zamoření terénu, zhoršení prostředí a masové druhotné následky u obyvatelstva.

Charakteristika raketové jaderné války ještě více zvýrazňuje úlohu, místo a význam lidského činitele a dialektickou jednotu všech objektivních a subjektivních faktorů ve válce. Teze o závislosti války na podmínkách a úrovni společenského rozvoje výrobních sil, ekonomické a politické struktury společnosti poprvé vyslovili zakladatelé marxismu-leninismu: "... celá organizace armád a jejich způsob vedení boje, a tedy i vítězství a porážka jsou závislé na materiálních, to jest ekonomických podmínkách: na lidech a na zbraních, tedy na kvalitě i kvantitě obyvatelstva a na technice" (K. Marx, B. Engels: Spisy sv. 20, Praha 1966, str. 177). V. I. Lenin již na začátku tohoto století ukazuje na závislosti války v nových historických podmínkách. Úlohu lidského činitele zvýrazňuje slovy: "Válka je zkouškou všech hospodářských a organizačních sil každého národa" (V. I. Lenin, Spisy sv. 30, Praha 1955, str. 149). Vítězí ta strana, kde je odolnost, houževnatost, organizace a vojenské umění na vyšší úrovni. "Ve válce vítězí ten, kdo má větší zálohy, větší zdroje síly a jehož masy jsou odolnější" (V. I. Lenin, Spisy sv. 30, Praha 1955, str. 68).

Tyto teze jsou platné dodnes a vedle dalších jsou základním metodologickým a teoretickým východiskem při zkoumání dlohy a místa lidského činitele v soudobé válce. Hluboké změny v třídně politickém obsahu a vojenskotechnické charakteristice možné raketové jaderné války, v její specifitě staví člověka do výjimečně závažného postavení.

Do této války by byly zapojeny obrovské stamiliónové masy obyvatelstva. Mohutné masové, dokonale připravené armády, vybavené nejmodernější technikou jsou objektivní nutností a kladou objektivně vysoké požadavky na počet a celkovou připravenost lidského činitele i na týlové složky všech stupňů. Soudobý ozbrojený zápas vyžaduje nejen vynaložení obrovského úsilí mnohomiliónových armád, všech druhů vojsk, ale také společné pevné úsilí fronty a týlu.

Největší úsilí v možné raketové jaderné válce bude vyvinuto na jejím počátku, aby se dosáhlo nejrozhodnějších výsledků v co nejkratší době. Proto je nutný vysoký stupeň bojové pohotovosti ozbrojených sil, zvláštní mobilizační příprava celé země, branná připravenost obyvatelstva, ekonomiky apod. Je třeba počítat i s případným

prodloužením války. Tento předpoklad implikuje potřebu vytvářet odpovídající mobilizační rezervy. Značné ztráty vyžadují existenci mohutných vycvičených záloh. Nutnost likvidace následků raketových jaderných úderů požadavky na materiální a lidské zdroje ještě stupňuje.

Soudobá válka, složitost a vysoká technická úroveň bojové techniky a zbraní by vyžadovala a ve vojenské přípravě již v míru vyžaduje při ovládnutí techniky speciální vycvičenost, vojenské znalosti a návyky, taktické a operační mistrovství a umění, morální, fyzickou a volní připravenost a odolnost každého jednotlivce. Obdobné nároky klade na člověka vývoj a výroba této techniky. Socialistické státy však mají všechny předpoklady pro to, v jednotě s vojenskou připraveností, řešit v nejšířším měřítku brannou přípravu obyvatelstva, a tak v souladu s dalšími opatřeními v případě potřeby podstatně omezit negativní vlivy ničivého válečného konfliktu.

Nemůže být pochyb o tom, že sociálně a třídně politická motivace armády a lidových mas ve válce dvou antagonistických světových společenských soustav by hrála rozhodující roli. V případě války na obranu socialismu by lid uvědoměle bránil vyvolanosti socialistického zřízení, které těžce vybojoval. Za socialismu sféra aktivity pracujících se podstatně rozšířila a stala se všezahrnující. Lidové masy budují svůj život, upevňují obranyschopnost své vlasti a také vytvářejí novou kvalitativně vyšší vojenskou organizaci.

Socialistický stát se může a také se opírá o veškeré zdroje lidu. Ozbrojený zápas proti imperialistickým agresorům by měl skutečně všelidový charakter a vítězství v této válce by bylo dosaženo sjednoceným a mohutným úsilím všeho lidu, vedeným a usměrňovaným vedoucí silou socialistické společnosti — marxisticko-leninskou stranou. Tato charakteristika je vlastně jen socialistickému zřízení a jsou v ní vyjádřeny ohromné přednosti socialismu, osvobozeného lidu ve všech sférách společenské praxe, tedy i ve vojenství. V tom je velká převaha nad imperialistickými zeměmi, kde jsou nesmiřitelné protiklady mezi buržoazií a pracujícími masami, mezi dobytými a agresivními cíli imperialistické války a objektivními zájmy lidových mas.